

Alina Szczurek-Boruta

Uniwersytet Śląski, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie

Seria wydawnicza „Pedagogika Społeczna”

Seria wydawnicza „Pedagogika Społeczna” ukazuje się od 2014 r., nakładem Wydawnictwa Adam Marszałek w Toruniu. Powstała z inspiracji i przy znaczącym udziale pracowników Zakładu Pedagogiki Społecznej i Edukacji Międzykulturowej (ZPSiEM)¹. Działaniom zespołu przyświeca myśl, że w edukacji pokłada się duże nadzieje na tworzenie ładu społecznego sprzyjającego rozwojowi i aktywizacji jednostek, grup i zbiorowości. Kolejne tomy serii redagowane są przez Alinę Szczurek-Borutę, Barbarę Chojnacką-Synaszko, Jolantę Suchodolską, Katarzynę Jas i Aleksandrę Gancarz. Ukazało się 5 prac opatrzonych wspólnym logo (w skrót nazwy serii wkomponowano symbol Cieszyna – romańską Rotundę pw. św. Mikołaja, zbudowaną w XII wieku).

Cieszyńska seria „Pedagogika Społeczna” wyraźnie eksponuje powiązania pedagogiki społecznej z wiedzą gromadzoną na gruncie pedagogiki porównawczej, specjalnej, psychologii, socjologii, antropologii, polityki społecznej i innych nauk. Podejmuje próbę integracji subdyscyplin pedagogicznych i różnych dziedzin nauki w celu zbudowania więzi terminologicznych. Płasz-

¹ Zakład Pedagogiki Społecznej i Edukacji Międzykulturowej mieści się w strukturze Instytutu Nauk o Edukacji Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Istnieje od 01.11.2012 r. Aktualny skład: kierownik, inicjator i redaktor naukowy serii „Pedagogika Społeczna” – dr hab. Alina Szczurek-Boruta, dr hab. Janina Urban, dr Jolanta Suchodolska, dr Barbara Chojnacka-Synaszko, dr Anna Studenska, dr Katarzyna Jas, Aleksandra Gancarz, Sylwia Ryszawy, Anna Twardzik.

czynami integracji są m.in. kategorie: wychowania, tożsamości, aktywności, wsparcia, środowiska, ogniskujące rzeczywiste wyzwania stojące przed edukacją w jej różnych postaciach we współczesnym społeczeństwie. Seria oddaje szerokie zainteresowanie człowiekiem w różnych fazach jego życia (od dzieciństwa po starość) i środowiskiem jego życia, wykracza poza typowe pola rozważań nauk pedagogicznych. Bardzo mocno akcentuje rolę rodziny, szkoły, środowiska lokalnego i określonych praktyk społecznych w optymalizacji szans rozwoju człowieka, w aktywizacji jednostek, grup i zbiorowości. Opracowania zawarte w serii prezentują różne perspektywy, m.in. filozoficzną, aksjologiczną, psychologiczną, socjologiczną, kulturową, pokazują uwarunkowania współczesnych procesów socjalizacji, wychowania i kształcenia.

Poszczególne tomy zawierają oryginalne teksty polskich, słowackich, czeskich, ukraińskich, macedońskich autorów. Są wśród nich teksty wybitnych polskich pedagogów społecznych, przedstawicieli pedagogiki kultury, pedagogiki porównawczej, pedagogiki międzykulturowej, geragogiki. Wymienić należy tu: Marię Mendel, Tadeusza Pilcha, Andrzeja Radziewicza-Winnickiego, Katarzynę Olbrycht, Janusza Gajdę, Jerzego Nikitorowicza, Zenona Jasińskiego, Jolantę Muszyńską, Ewę Jarosz, Wioletę Danilewicz, Zofię Szarotę, Agatę Cudowską, Eugenię Karcz-Taranowicz, Edwarda Nycza i wielu innych. W każdym tomie znaleźć można ponadto teksty zagranicznych autorów, współpracujących z ZPSiEM, zaangażowanych w rozwój pedagogiki społecznej, andragogiki, krzewienie edukacji międzykulturowej z takich ośrodków naukowych jak: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Słowacja; Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Słowacja; Uniwersytet Presovsky w Preszowie, Słowacja; Ostravská Univerzita v Ostravé, Czechy; Херсонского государственного университета, Ukraina; Универзитетот „Гоце Делчев“ – Штип, Macedonia, jak i teksty praktyków – nauczycieli, samorządowców i przedstawicieli organizacji pozarządowych.

Publikacje ukazujące się w serii cechuje różnorodność tematyki i form zgromadzonych w nich opracowań. Znajdują się tu rozważania teoretyczne, rozważania prowadzone na gruncie wyników badań, niosące ważne przesłania adresowane do pedagogiki, praktyki oświatowej, polityki społecznej, jak i opisy działań praktycznych przyczyniających się do pozytywnych zmian w otoczeniu.

Serię inicjuje tom pt.: *Człowiek w przestrzeni lokalnej – dobre praktyki wspierania rozwoju, aktywizacji i integracji społecznej. Konteksty teoretyczne i społeczno-polityczne* (Szczurek-Boruta, Chojnacka-Synaszko, Suchodolska 2014). Przedmiotem rozważań w nim podjętych jest organizowanie środowiska, jego ulepszanie, przekształcanie w przekonaniu o bezwzględnej wartości człowieka. Zgromadzone teksty pozwalają określić i poznać rezultaty proce-

sów socjalizacji, wychowania, kształcenia, wskazać szanse i ograniczenia rozwoju, obszary wymagające wsparcia, co sprzyja optymalizacji działań pedagogicznych i zaspokojeniu potrzeb jednostkowych, jak i społecznych.

Celem dyskursu naukowego prowadzonego w tomie drugim (Szczurek-Boruta, Chojnacka-Synaszko 2014) jest ukazanie teoretycznych i empirycznych aspektów działań wspierających osoby starsze. Poszczególne opracowania koncentrują się na przybliżeniu problemów edukacji do starości i edukacji w starości; ocenie skuteczności podejmowanej pomocy i wsparcia osób starszych w obszarach rozwoju osobistego, relacji w grupach społecznych, edukacji.

Podjęta w tomie trzecim (Szczurek-Boruta, Chojnacka-Synaszko 2015) problematyka szkoły, kultury i środowiska lokalnego nie jest nowa, ale niezwykle istotna i aktualna. Sukcesy wychowawcze szkoły związane są, i zależą w dużym stopniu, od znajomości środowiska, w którym żyją dzieci i młodzież oraz od pozyskania tego środowiska jako współpartnera w procesie wychowania. W publikacji przedstawione są przykłady owocnej współpracy badaczy i praktyków z różnych rzeczywistości, różnych państw i ich konstruktywnego wspólnego pochylenia się nad problemem szkoły. Autorzy poszczególnych tekstów, nawiązując do tradycji pedagogiki społecznej, opisują – na podstawie analizy rzeczywistych faktów i zjawisk – postępowanie społeczno-wychowawcze szkoły w środowisku lokalnym oraz przedstawiają nowe formy działalności szkół odpowiadające współczesnym odmianom wspólnot lokalnych, powstających w wyniku intensywnych zmian społeczno-kulturowych. Poszerzeniem podjętej problematyki są opracowania prezentujące badania naukowe zrealizowane w Republice Słowackiej w ramach projektu badawczego *Cyberprzemoc – wykrywanie i rozwiązanie*, wskazujące na potrzebę systematycznego i wielodyscyplinarnego podejścia w analizach przyczyn i uwarunkowań cyberprzemocy, a nade wszystko tworzenia systemu wsparcia, doradztwa i pomocy w środowisku szkolnym. Znaczące dla podjętej problematyki są opracowania przygotowane przez dyrektorów, nauczycieli i pedagogów szkolnych, przedstawicieli wydziałów i jednostek samorządowych, którzy włączyli się do w działania budowania pomostów między teorią a praktyką, nauką a kulturą, oświatą a polityką.

Tom czwarty (Szczurek-Boruta, Chojnacka-Synaszko, Gancarz 2016) ukazuje problematykę szkoły i rodziny. Podejmuje dyskurs na temat lokalnego środowiska życia (szczególnego typu środowiska wychowawczego jak zauważa Pilch – 1999), które jest realną i konkretną przestrzenią funkcjonowania rodziny i szkoły, pełni fundamentalne role socjalizacyjno-edukacyjne (Theiss 2011; Winiarski 2015, s. 53–76), jest źródłem tożsamości jednostek, grup i zbiorowości (m.in. prace z serii „Pedagogika Społeczna”). W publikacji znalazły się m.in. teksty dotyczące: problemów kształtowania tożsamości dzie-

ci, młodzieży; miejsca i znaczenia szkoły w środowisku lokalnym; partnerstwa edukacyjnego szkoły i rodziców, form współpracy i jej efektów; potrzeby wsparcia rodzinnego i środowiskowego w rozwiązywaniu kryzysów rozwojowych młodzieży; funkcji i zadań szkoły wyższej w kontekście rozwoju mikro- i makroregionu; edukacji jako kapitału społeczności lokalnych; działań i interakcji społeczno-kulturowych w środowisku osiedla miejskiego. Autorzy koncentrują się na problematyce współdziałania szkoły z rodziną i instytucjami środowiska lokalnego. Zgromadzone teksty zapraszają do interdyscyplinarnej dyskusji, wspólnego poszukiwania i odkrywania nowych obszarów poznawczych, badawczych, ale i rozwiązań praktycznych. Ważną częścią tego zbioru są opracowania, w których prezentowane są fragmentaryczne wyniki badań zespołowych realizowanych w szkołach ponadgimnazjalnych zlokalizowanych w powiecie cieszyńskim². Wyniki tych badań przynoszą sporo informacji o młodzieży zamieszkującej w południowej części pogranicza polsko-czeskiego, ich funkcjonowaniu, edukacji i przygotowaniu do życia. Jest to materiał dający wiele do myślenia, potwierdzający zasadność podejmowanych przez różne środowiska działań na rzecz poprawy warunków funkcjonowania młodzieży, rodziny i szkoły, wyznaczający mapę problemów do rozwiązania, ale i stanowiący zachętę do zmian.

Zróżnicowanie warunków życia wzrasta, problemem społecznym jest zaspokojenie potrzeb ludzi najbiedniejszych, upośledzonych społecznie i kulturowo, upośledzonych przez los lub bezradnych wobec otaczającego świata. Sprawom tym poświęcono uwagę w piątym tomie serii „Pedagogika Społeczna” (Szczurek-Boruta, Jas 2017), wychodząc z założenia, że pedagogika jako dyscyplina nauki i edukacja jako obszar praktyki mogą przyczynić się do pokonywania rozmaitych podziałów, uprzedzeń, stereotypów, przejawów dyskryminacji, stwarzając szanse na trwanie uniwersalnych wartości, kierowania się nimi w życiu indywidualnym i zbiorowym.

Powstaniu serii „Pedagogika Społeczna” towarzyszyło przekonanie, że wspieranie działań społecznych mających związek z edukacją, inicjatyw edukacyjnych może odbywać się jedynie poprzez zaangażowanie i włączenie w te działania różnych podmiotów samorządów lokalnych, władz gmin, miast, władz powiatu. Rolą środowiska naukowego jest wspieranie działań instytucji,

² Autorzy poszczególnych tekstów odwołują się do zgromadzonego materiału badawczego uzyskanego w trakcie badań zespołowych nt. *Edukacja dzieci, młodzieży i dorosłych w społecznościach zróżnicowanych kulturowo*, prowadzonych w roku 2016 przez pracowników Zakładu Pedagogiki Społecznej i Edukacji Międzykulturowej Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie.

organizacji i osób fizycznych zajmujących się działalnością związaną z edukacją. Inicjatywa wydawnicza służy podejmowaniu współpracy między podmiotami w środowiskach lokalnych, tworzeniu lokalnego forum współpracy pomiędzy przedstawicielami środowisk kształtujących rozwój jednostkowy, społeczno-kulturowy i gospodarczy społeczności lokalnej, integracji środowisk zajmujących się problematyką dzieci, młodzieży, dorosłych i seniorów.

Studia, rozprawy, artykuły i komunikaty z badań zebrane w serii „Pedagogika Społeczna” – jak zauważają recenzenci Tadeusz Lewowicki, Andrzej Radziewicz-Winnicki, Wiktor Rabczuk, Jerzy Nikitorowicz, Ewa Jarosz – posiadają wysoki walor poznawczy i praktyczną doniosłość, niosą ważne przesłania adresowane do pedagogiki, praktyki oświatowej i do polityki społecznej. Wielostronny ogląd spraw związanych z pedagogiką społeczną sprzyja poznawaniu różnorodnych poglądów i podejść metodologicznych, inspirowanie do nowych poszukiwań, szerszych badań i dyskusji, zachęca do podsumowania, uogólnień, proponowania nowych ujęć teoretycznych i sugestii praktycznych.

Wydanie serii stało się możliwe dzięki niezmiennej przychylności i pomocy władz akademickich Uniwersytetu Śląskiego, Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji w Cieszynie, Stowarzyszenia Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Starostwa Powiatowego w Cieszynie i Miasta Cieszyn.

Pozostaje mieć nadzieję, że publikacje z serii „Pedagogika Społeczna” sprzyjają wymianie poglądów i doświadczeń, pomagają w nawiązaniu dialogu badaczy i praktyków pedagogiki społecznej w różnych krajach. Wspólne starania o zbliżenie różnych społeczeństw, społeczności i ich kultur są przecież i nadal będą bardzo potrzebne.

Prace z serii „Pedagogika Społeczna”:

1. Szczurek-Boruta A., Chojnacka-Synaszko B., Suchodolska J. (red.), (2014), *Człowiek w przestrzeni lokalnej – dobre praktyki wspierania rozwoju, aktywizacji i integracji społecznej. Konteksty teoretyczne i społeczno-polityczne*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Powiat Cieszyński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
2. Szczurek-Boruta A., Chojnacka-Synaszko B. (red.), (2014), *Człowiek w przestrzeni lokalnej – dobre praktyki wspierania rozwoju, aktywizacji i integracji społecznej osób starszych*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
3. Szczurek-Boruta A., Chojnacka-Synaszko B. (red.), (2015), *Szkoła – kultura – środowisko lokalne*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej,

- Urząd Miasta Cieszyn, Powiat Cieszyński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
4. Szczurek-Boruta A., Chojnacka-Synaszko B., Gancarz A. (red.), (2016), *Szkoła i rodzina w środowisku lokalnym – teoria i praktyka*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Wydawnictwo Adam Marszałek, Powiat Cieszyński, Toruń.
 5. Szczurek-Boruta A., Jas K. (red.), (2017), *Człowiek wykluczony i człowiek w sytuacji zagrożenia wykluczeniem społecznym, edukacyjnym i kulturowym – wyzwania, powinności pedagogiki, zadania*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Powiat Cieszyński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.

Literatura

- Pilch T., (1999), *Środowisko lokalne*, [w:] *Elementarne pojęcia pedagogiki społecznej i pracy socjalnej*, Lalak D., Pilch T. (red.), Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Szczurek-Boruta A., Chojnacka-Synaszko B., Suchodolska J. (red.), (2014), *Człowiek w przestrzeni lokalnej – dobre praktyki wspierania rozwoju, aktywizacji i integracji społecznej. Konteksty teoretyczne i społeczno-polityczne*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Powiat Cieszyński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Szczurek-Boruta A., Chojnacka-Synaszko B. (red.), (2014), *Człowiek w przestrzeni lokalnej – dobre praktyki wspierania rozwoju, aktywizacji i integracji społecznej osób starszych*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Szczurek-Boruta A., Chojnacka-Synaszko B. (red.), (2015), *Szkoła – kultura – środowisko lokalne*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Urząd Miasta Cieszyn, Powiat Cieszyński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Szczurek-Boruta A., Chojnacka-Synaszko B., Gancarz A. (red.), (2016), *Szkoła i rodzina w środowisku lokalnym – teoria i praktyka*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Wydawnictwo Adam Marszałek, Powiat Cieszyński, Toruń.
- Szczurek-Boruta A., Jas K. (red.), (2017), *Człowiek wykluczony i człowiek w sytuacji zagrożenia wykluczeniem społecznym, edukacyjnym i kulturowym – wyzwania, powinności pedagogiki, zadania*, Wydział Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego, Stowarzyszenie Wspierania Edukacji Międzykulturowej, Powiat Cieszyński, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Theiss W. (red.), (2011), *Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjno-utilityarna*, [w:] *Mała ojczyzna. Kultura-edukacja-rozwoj lokalny*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Winiarski M., (2015), *Szkoła środowiskowa i jej obecność w edukacji równoległej, permanentnej i środowiskowej*, „Pedagogika Społeczna”, nr 3, s. 53–76.

Zbyszko Melosik

Piłka nożna. Tożsamość, kultura i władza

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza
Poznań 2016, ss. 197

Piłka nożna stanowi fenomen kulturowy i społeczny. Pasjonuje miliony ludzi na całym świecie. Wśród nich są zarówno miłośnicy sportu, którzy uważnie śledzą najważniejsze imprezy o zasięgu globalnym, jak i zagorzali, wierni kibice, zasiadający na stadionach lub przed telewizyjnymi odbiornikami zawsze wówczas, gdy do sportowej walki przystępuje ich ukochana drużyna. Piłka nożna wzbudza niezwykle silne emocje; stanowi przedmiot nieustających dyskusji; jest katalizatorem uczuć; raz doprowadza do szału i wściekłości, raz powoduje radość i euforię. Fenomen tej najpopularniejszej dyscypliny sportu można długo opisywać, zagłębiając się w kolejne meandry pasjonującej gry i jej znaczenia dla życia jednostek, grup, a nawet całych narodów i społeczeństw.

Teksty Zbyszko Melosika tradycyjnie już zachęcają do wnikliwej obserwacji zjawisk kulturowych. Tym razem Autor lokuje swoje przemyślenia w obszarze sportu. Jego najnowsza książka pt.: „Piłka nożna. Tożsamość, kultura i władza” wprowadza w pasjonujący piłkarski świat w sposób unikatowy; odsłania bowiem dotychczas nieodkryte oblicza futbolu, zwanego też „opium dla ludu” czy „opium dla mas”.

Relacji między sportem a edukacją polscy pedagodzy poświęcili dotychczas niewiele uwagi. Jeśli już podejmowali problematykę sportu, traktowali ten obszar ludzkiego zaangażowania jako wyraz rekreacji ruchowej lub aktywności fizycznej, cennej zwłaszcza w kontekście dbałości o zdrowie fizyczne i psychiczne (np. teksty Piotra Błajeta czy Wiesława Siwińskiego). Pedagogiczne refleksje dotyczyły przede wszystkim miejsca i znaczenia wychowania fizycznego w procesach kształtowania postaw i zachowań jednostek. Kulturo-

twórczy i edukacyjny wymiar najpopularniejszego w Polsce sportu, piłki nożnej, pojawiał się jedynie na marginesie pedagogicznych zainteresowań badaczy. Dopiero książka Zbyszko Melosika ukazuje kluczową rolę futbolu w wielu przestrzeniach życia społecznego. Jest ona próbą uchwycenia relacji między sportem jako dziedziną kultury masowej a edukacją. Autor interpretuje piłkę nożną jako fenomen kultury popularnej, wskazując na jej rosnące znaczenie w procesach kształtowania tożsamości indywidualnych i zbiorowych; patrzy na nią przez pryzmat jej roli kulturotwórczej oraz jej pedagogicznego potencjału. Otwiera przed czytelnikami i przyszłymi badaczami nowe konteksty i perspektywy, do tej pory zaniedbane w badaniach nad edukacją.

Recenzowana książka składa się z wprowadzenia, siedmiu rozdziałów oraz zakończenia. Sześć pierwszych rozdziałów traktuje o specyfice piłki nożnej w konkretnych państwach i kręgach kulturowych. Autorskie interpretacje dotyczą najbliższej nam piłki europejskiej (Holandia i Niemcy), nieco mniej znanej – południowoamerykańskiej (Argentyna i Brazylia) i większości kibiców prawie lub wcale nieznaną – azjatyckiej (Japonia) oraz północnoamerykańskiej (USA). Z kolei ostatni rozdział dotyczy profesjonalnej piłki nożnej w wydaniu kobiecym. Autor przedstawia w nim futbol jako obszar emancypacji kobiet; równocześnie odsłania seksizm na stadionach oraz próby redukcji kobiet do obiektów czysto seksualnych. We Wstępie już, Autor sygnalizuje pominięcie w swoich interpretacjach „ojczyzny futbolu” Anglii, która w pełni zasługuje na analizę w osobnej, jej tylko poświęconej publikacji. Jest jeszcze kilka innych państw i kultur, wnoszących do piłki koloryt, polot i urozmaicenie, choćby kraje afrykańskie ze swoim „radosnym futbolem”, niemal już mitycznym podejściem niektórych piłkarzy do wykonywanego zawodu czy zupełnie odmiennym stylem kibicowania. Bez wątplenia również polska piłka zasługuje na obszerną analizę, choćby w kontekście światopoglądowej wojny, którą próbują wywołać skrajnie prawicowe subkultury młodzieżowe zasiadające na stadionowych trybunach. Publikacja Zbyszka Melosika stanie się zapewne inspiracją dla kolejnych autorów i refleksji nad zmieniającym się fenomenem piłki w polskim społeczeństwie.

Zgodnie z podtytułem książki: „tożsamość, kultura i władza” autorskie interpretacje znaczenia piłki nożnej oscylują wokół tych trzech kluczowych pojęć, stanowiących przedmiot analiz wielu dyscyplin naukowych. Recenzowana książka ma zresztą charakter interdyscyplinarny i popularnonaukowy. Zwraca się do szerokiego grona odbiorców, aczkolwiek bezsprzecznie stanowi użyteczne i niezwykle inspirujące źródło dla teoretyków o różnych zainteresowaniach naukowych. Autor nie pozostawia miejsca na iluzję: piłka nożna i wszystkie trzy kategorie wymienione w podtytule wiążą się ze sobą bezpośrednio. Po

pierwsze, piłka nożna odgrywa znaczenie w procesie kreowania identyfikacji kibicowskich i narodowych, urastając tym samym do rangi elementu tożsamościowego. Po drugie, proces jej „readaptacji [...] przez konkretne społeczeństwa” (s. 11) czyni z niej czynnik kulturotwórczy. Społeczeństwa o różnych tradycjach sportowych i zróżnicowanym poziomie rozwoju ekonomiczno-społecznego doświadczają globalizacji i glokalizacji w sporcie i w życiu społecznym. Wreszcie tytułowa „władza” wskazuje na relacje między państwami zajmującymi centralną pozycję w piłce nożnej a piłkarskimi peryferiami; relacje między klubami i zawodnikami, zwłaszcza w procesie budowania więzi i tworzenia identyfikacji, oraz władzę zawodnika nad piłką.

Zbyszko Melosik interpretuje futbol jako wielowymiarowy fenomen socjologiczny, ponieważ „znaczenie piłki wykracza daleko poza sport” (s. 45). Przede wszystkim wyniki osiągnięte przez narodową drużynę odgrywają niebagatelną rolę w konstruowaniu narodowej tożsamości, stanowiąc podstawę do dumy i jedności. Dla niektórych narodów zwycięstwa stają się czymś więcej niż tylko powodem do radości z sukcesu sportowego; mogą stać się przełomowym momentem w historii, świadectwem wyższości i dominacji, symbolicznie przenoszonym także na obszary pozasportowe. Z kolei boiskowe przegrane niosą wstyd, hańbę i kompromitację całego narodu, w jego własnej ocenie. Wśród wielu przytaczanych przez Autora ciekawych i często bliżej nieznanymi przykładów z historii piłki, najdobitniej przemawia chyba wynik półfinałowego meczu rozegranego podczas ostatnich Mistrzostw Świata w Brazylii, w którym gospodarze przegrali z reprezentacją Niemiec 1 : 7, odbierając swoją porażkę jako narodowe upokorzenie, policzek wymierzony w honor Brazylijczyków. Piłkarska klęska zapisała się traumatycznie w historii brazylijskiego narodu, którego poczucie dumy nierozdzielnie wiąże się z osiągnięciami narodowej reprezentacji piłkarskiej. Podobne znaczenie odgrywa futbol w życiu Argentczyków.

Piłka nożna uchodzi też w niektórych państwach za „windę społeczną”. Szanse, jakie niesie ze sobą, przesądzają o jej popularności wśród dzieci i nastolatków, marzących o światowej sławie i pieniądzach, albo chociaż niewielkiej poprawie swojego statusu społecznego. Piłka umożliwia przemieszczanie się w strukturze społecznej; jest kanałem ruchliwości społecznej. Bywa najprostszą, czasem jedyną możliwością wybiecia się z nizin społecznych i awansu do klas wyższych. Dzieciaki biegające boso po podwórkach brazylijskich miast i wsi wierzą, że w przyszłości staną się gwiazdami piłki, występującymi w europejskich klubach; ufają, że dzięki grze w piłkę wyzwolą się z kręgu ubóstwa, marginalizacji i biedy. W pewnym sensie futbol spełniać może zatem funkcje egalitarne i emancypacyjne. Nawiązuje do idei równości: na sta-

dionowej murawie nie liczy się majątek ani bogactwo. Graczy ocenia się wedle ich talentu, piłkarskiego kunsztu, predyspozycji i umiejętności.

Autor przedstawia genezę piłki nożnej we wszystkich analizowanych społeczeństwach; pokazuje krętą drogę jaką przebyła od swoich początków aż do współczesności, stając się sportem o światowym zasięgu, którego popularności nie są w stanie przebić inne dyscypliny sportowe. Także medialna i finansowa potęga piłki nożnej są niekwestionowane. Na przestrzeni lat traktowana była jednak różnie. Jedni widzieli w niej sport elitarny, inni, wręcz przeciwnie, podkreślali jej proletariacki charakter. Autor opisuje różnorodność kręgów kulturowych, w których piłka nożna – z różnych powodów – odgrywa istotną rolę społeczną; wskazuje na złożoność i wielowymiarowość jej fenomenu oraz lokalną specyfikę tej globalnej gry. Porównanie piłki nożnej w Argentynie z jej „japońską wersją” pokazuje, iż mimo identycznych zasad sportowych, mamy do czynienia z dwoma zupełnie innymi światami społecznymi.

Europejską piłkę nożną, jej znaczenie i społeczny odbiór, rekonstruuje Zbyszko Melosik na przykładzie przypadku Niemiec i Holandii. Kultura piłkarska charakterystyczna dla obu państw, wzory kibicowania i styl gry, choć różnią się od siebie, są jednak rozpoznawalne przez kibiców piłkarskich w Polsce. Bardziej zaskakujące są relacje Autora z państw położonych na peryferiach światowej mapy piłkarskiej. Dzięki licznym przykładom Czytelnik ma możliwość zapoznania się ze zwyczajami, tradycjami i aspiracjami piłki pozaeuropejskiej, między innymi z modelem kibicowania we wspomnianej już Japonii (Autor pisze wręcz o „japonizacji” piłki), percepcją futbolu w Stanach Zjednoczonych, w których uchodzi on za grę mało męską, czy też procesami generowania piłkarskich bohaterów w Ameryce Południowej.

Niewątpliwie piłka nożna jest dyscypliną sportową, w której widoczna jest dominacja mężczyzn nad kobietami, czego najlepszym przykładem są państwa leżące w Ameryce Południowej i w Europie. To mężczyźni są na obu tych kontynentach bohaterami boisk, symbolem całych narodów i wzorem ideału. To oni stanowią większość kibiców, wypełniają puby i stadiony, przesądzając o tym, że piłka nożna postrzegana jest jako sport typowo męski. Inaczej sytuacja wygląda w Stanach Zjednoczonych czy Japonii, w której na trybunach dominują kobiety. W tamtej kulturze metroseksualny piłkarz – celebryta, może być obiektem seksualnym, obdarzany większym podziwem za swój wygląd i urok osobisty niż za umiejętności piłkarskie.

Kibicom piłki nożnej spodobają się na pewno analizy stylu gry poszczególnych reprezentacji narodowych, dokonane przez pryzmat tzw. cech charakteru narodowego. Autor wyjaśnia, dlaczego Brazylijczycy grają piękną piłkę, są perfekcyjni technicznie i nieszablonowi; dlaczego Niemcy stawiają na siłę, ze-

spółowość, kolektyw i nader często strzelają zwycięską bramkę w ostatnich minutach meczu; dlaczego Japończykom brakuje przebojowości, zdecydowania, zamiłowania do dryblingu i nutki szaleństwa. Ta część narracji skłania mnie ku przekonaniu, że Zbyszko Melosik jest zwolennikiem tzw. „futbolu totalnego”, zapoczątkowanego przez narodową drużynę Holandii.

Autor poświęca sporo miejsca konkretnym piłkarzom. Uwagę skupia m.in. na argentyńskim idolu futbolu, Maradonie i kulturotwórczej roli, jaką piłkarz ten odegrał w swojej ojczyźnie. Teza Zbyszko Melosika o wyższości byłego już gwiazdora nad obecnym, Messim, brzmi przekonująco. Piłkarz Barcelony, mimo niewątpliwego geniuszu piłkarskiego, nie dorównuje fenomenowi Maradony. To Maradona, który zrobił najwięcej dla piłki nożnej i swojego kraju, pozostaje bezspornie symbolem argentyńskich sukcesów, idolem wielu pokoleń i ludowym bohaterem. Z podobnym splendorem spotyka się w Neapolu, w którym osiągał klubowe sukcesy. Kibice do dziś czczą go niczym Boga, wywieszając flagi z jego podobizną, nosząc koszulki z jego nazwiskiem czy sprzedając pamiątkowe zdjęcia. Zupełnie inny los spotkał Argentyńczyka Gonzalo Higuaina, który zamieniając SSC Napoli na Juventus Turyn stał się synonimem zdrajcy i sprzedawczyka.

Książka Zbyszko Melosika zaciekawi z pewnością nie tylko stosunkowo wąską grupę kulturoznawców, pedagogów czy socjologów, zainteresowanych fenomenami społecznymi i kulturowymi, ale też Czytelników pasjonujących się sportem. Jej lektura uświadamia, że piłka nożna jest przez wiele społeczeństw postrzegana całkiem inaczej niż w kulturze europejskiej. Przykładowo, gdzie indziej uważana jest za sport bardziej „kobięcy” niż „męski” albo w mniejszym stopniu jest utożsamiana ze sportem, w większym z rekreacją (s. 123–126).

Kibicom sportowym, zwłaszcza fanom piłki nożnej, publikacja Zbyszko Melosika oferuje intelektualną i emocjonalną podróż po boiskach, stadionach i trybunach całego globu. Jej Autor to nie tylko wybitny profesor, ale również miłośnik tej dyscypliny sportu. Swojej fascynacji futbolem daje wielokrotnie wyraz, nawiązując do własnej biografii, ulubionych zawodników czy wielkich, niezapomnianych meczów, które przeszły do historii piłki nożnej. W książce pojawiają się liczne odniesienia do wydarzeń piłkarskich (także z udziałem narodowej reprezentacji Polski), które pozostawiły piętno na życiu narodów i społeczeństw. Stanowi ona doskonały materiał do analizy dla kibiców interesujących się historią futbolu; przemawia zarówno bogactwem faktów, jak i wielością perspektyw, otwierających najrozmaitsze wątki, na ogół pomijane w dyskursie o piłce nożnej. To wyjątkowe studium o futbolu inspirowane do refleksji: Dlaczego w Stanach Zjednoczonych piłka nie cieszy się popularnością? Dlaczego w najlepszych europejskich klubach piłkarskich brakuje przedstawicieli

tego ekonomicznego, militarne go i politycznego mocarstwa (s. 131)? W jaki sposób kibicują Japończycy i kim są tzw. „łowcy chwały” (s. 91–93)? Dlaczego trener reprezentacji Brazylii został okrzyknięty „zdrajcą narodowym” (s. 30)? Jak piłka nożna zapisała się w powojennej historii Niemiec (s. 150)? Zbyszko Melosik udziela na te i wiele innych pytań interesujących odpowiedzi, ale przede wszystkim pokazuje, że w fenomenach kulturowych, w których uczestniczymy niemal na co dzień, tkwi źródło wiedzy o nas samych i o innych kulturach; być może – klucz do poznania i zrozumienia inności i odmienności.

Autor odnosi się również do kwestii komercjalizacji we współczesnym świecie. Pisze o czynieniu z piłkarzy celebrytów i produktów na sprzedaż, o sporcie jako kolejnej dochodowej gałęzi biznesu. Przytoczone przez Niego liczby pokazują, jak wielka jest skala emigracji Brazylijczyków do innych lig piłkarskich. Grają zarówno w renomowanych, najlepszych klubach europejskich, jak i nieznanym, „egzotycznym” drużynach Surinam czy Wietnamu. Polscy kibice przypominają sobie, być może, pomysł Łódzkiego Klubu Sportowego sprzed kilkunastu lat, który w swojej drużynie widział wyłącznie zawodników z Brazylii.

Gorąco polecam książkę Zbyszka Melosika badaczom kultury, a także miłośnikom piłki nożnej. Jego rekonstrukcja znaczenia futbolu w zglobalizowanym świecie jest pasjonującą opowieścią o początkach dyscypliny, jej rozwoju, roli w kształtowaniu narodowych tożsamości, o ludzkim spełnieniu i szczęściu poprzez piłkę czy dzięki piłce. Książka daje fascynujący obraz futbolu jako społecznego zjawiska, wykraczającego swoim oddziaływaniem daleko poza sport.

Błażej Przybylski

Akademia Pedagogiki Specjalnej w Warszawie